

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЗАҢНАМА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ АҚПАРАТ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖУРНАЛЫ
ISSN 2788-5283
eISSN 2788-5291
TOM 80 НӨМІРІ 4(2025), 35-53

ӨОЖ 340.12
ҒТАМР 10.07.45
DOI 10.52026/2788-5291_2025_80_4_35
Ғылыми мақала

© Р.С. Жалтырбаева^{1*}, А.Қ. Джангабулова², Ж.О. Тілембаева³, 2025

¹ Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

² Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан

³ Астана медицина университеті, Астана, Қазақстан

(e-mail: ¹rauка8@mail.ru; ²arailym2205@gmail.com; ³zhanna.ot@mail.ru)

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҰҒЫМЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДЕФИНИЦИЯСЫ: ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕР МЕН ЗАҢНАМАЛЫҚ ТҰЖЫРЫМДАР

Аннотация. Берілген мақалада жасанды интеллект түсінігін анықтаудың әртүрлі тәсілдері қаралады және талданады, сондай-ақ цифрлық технологияларды дамыту саласындағы стратегиялық сипаттағы мемлекеттік бағдарламалық құжаттарға шолу жасалады.

Өмірдің әртүрлі салаларында жасанды интеллекттің белсенді түрде енуі жағдайында «жасанды интеллект» заңды тұжырымдамасын әзірлеу және оны құқықтық актілерде бекіту мәселелерін қарастыру өте өзекті болып табылады.

Қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан процестер құқық ғылымы алдына жасанды интеллекттің дамуы жағдайында құқықтың рөлі мен оның құқықтық табиғатын жалпы теориялық тұрғыдан түсінуге байланысты бірқатар маңызды мәселелерді қойып отыр. Қазіргі таңда әртүрлі салаларда, соның ішінде құқықтық салада жасанды интеллектті енгізу мен пайдалану ерекшелігін зерттеу өзекті болып табылады.

Зерттеу мақсаты заң әдебиеттері мен нормативтік құқықтық актілерде жасанды интеллектті анықтаудың әртүрлі әдістерін талдау негізінде «жасанды интеллект» анықтамасын беру болып табылады. Авторлар қазіргі уақытта жасанды интеллект ұғымының біркелкі анықтамасының жоқтығын, бұл ұғымның халықаралық құжаттарда да, құқықтық ғылыми әдебиеттерде де нақты айқындалмағанымен байланыстырады. Зерттеу барысында жасанды интеллект түсінігін анықтаудың бірыңғай тәсілдерін қалыптастыру жасанды интеллект технологияларын қолдану тәжірибелерінің жинақталуына және нормативтік құқықтық базаның дамуына қарай құрылатындығы анықталды.

Жасанды интеллектті жасау және қолдану саласында заңнаманың жетілдірілуі осы технологияның дамуының жалпы деңгейіне жағымды әсер етіп, еліміздің технологиялық дамуына ықпал етеді. Қазіргі таңда мемлекеттің маңызды стратегиялық міндеттерінің бірі жасанды интеллектті жасау және пайдалану бойынша заңнамаларды жетілдіру болып табылады. Бұл тұжырымдамалық-категориялық аппарат құруды, жасанды интеллект технологиясын қолдану қауіпсіздігі, заңды жауапкершілік мәселелерін реттеуді талап етеді.

Түйінді сөздер: жасанды интеллект, құқықтық реттеу, цифрлық технологиялар, цифрландыру, зияткерлік жүйелер.

* хат-хабарларға арналған автор. E-mail: rauка8@mail.ru.

Кіріспе

Бүгінгі күнде жасанды интеллект қоғам өмірінің әртүрлі салаларына белсенді түрде енгізілуде: бухгалтерлік есеп жүйесінде, ақылды қалалар салу жүйесінде, денсаулық сақтау саласында науқастардың диагнозын болжау кезінде, бірнеше заң қызметтерін көрсету кезінде (шарттардың, талаптардың және басқа құжаттардың жобаларын жасау), тұлғаны тану технологиясын қолдана отырып бейнемониторингті қолдану, биометриялық аутентификация, ұшқышсыз ұшу аппараттарын қолдану, жүргізушісіз көлікті басқару саласында қолданыла бастады.

Осыған байланысты жасанды интеллектті пайдалану мәселелері кең ауқымда мамандардың талқылау тақырыбына айналды.

Жасанды интеллекттің мәртебесін анықтау және оны пайдалану мәселесі әлемнің көптеген мемлекеттерінің маңызды міндеттерінің бірі болып келеді. Әлемдік тәжірибелерде әр түрлі елдерде жасанды интеллектіні құқықтық реттеуде бірқатар тәжірибе қалыптасып келе жатыр. Жасанды интеллектті құқықтық салада қарастырудан бастап, оны әртүрлі салаларда қолдану қағидаларына дейін атауға болады. Соңғы жылдары бірқатар елдер (АҚШ, ЕО-ға мүше елдер, Ресей, Қазақстан және т.б.) жасанды интеллектті құқықтық реттеуге тырысуда. Әзірге мұндай әрекеттер жалпы тәсілдер мен тұжырымдамаларды әзірлеумен немесе өмірдің жеке-леген салаларын реттеумен шектеліп қалуда.

Бүгінде отыздан астам елде, соның ішінде Қытай, Корея, Канада, АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Ресейде ұлттық стратегиялар жұмыс жасайды. Әр жылдары әр елде

жасанды интеллекттің дамуына байланысты жасанды интеллектті құқықтық реттеу құжаттары қабылдана бастады. Мысалы, 2017 жылы Қытайдың Жасанды интеллекттің жаңа буынын дамыту жоспарын, 2018 жылы Жалпы Канадалық жасанды интеллект стратегиясын, 2019 жылы Дания ұлттық жасанды интеллект стратегиясын атауға болады.

Қазақстан Республикасында аталған мәселелердің маңыздылығы цифрлық технологияларды дамыту саласындағы стратегиялық сипаттағы бірқатар мемлекеттік бағдарламалық құжаттарда атап көрсетілген. 2018 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Жолдауында жасанды интеллектті дамытуға ерекше көңіл бөлініп, нақты жобалар дайындау бойынша ұсыныстар жасалды. Солардың бірі ретінде ауқымды зерттеу университеті болып табылатын Назарбаев Университетінде жасанды интеллект технологияларын жасап шығару бойынша ғылыми-зерттеу институтын құруды айтуға болады [1].

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында «жасанды интеллект құру жолындағы алғашқы қадам болып табылатын» нейрондық желілер технологияларын белсенді енгізу туралы айтылған. Осы стратегияны дамыту аясында құқық және сот жүйесінде цифрландыру жұмыстары жасалып, азаматтық, әкімшілік және қылмыстық сот ісін жүргізу процестері электронды форматқа ауысты. Сотқа шақыру, іс материалдарымен танысу, жалпы сот процесінің қашықтан жүргізілуі және т.б. ауқымды жұмыстар автоматтандырылып, жеңілдетілді

және әлі де жетілдіріліп келеді¹.

Қ.Тоқаевтың 2019 жылғы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында жасанды интеллектіге баса назар аударылды. Жолдауда жасанды интеллект әлемдік прогресстің негізгі түрткісі делінген [2].

2023 жылы мемлекет басшысының «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауында [3] Үкімет жасанды интеллектті дамыту ісіне баса назар аударуға тиіс екендігіне және осы бағытта білімді кадрлар дайындау және зерттеулер ұйымдастыру қажеттілігіне тоқталған, ал 2024 жылы «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауында [4] «Электронды үкімет» платформасына жасанды интеллект технологиясын барынша енгізу қажеттілігі және алдағы жылы Астанада Жасанды интеллект ұлттық орталығын ашу туралы айтқан болатын.

«Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасында» әлемдегі жасанды интеллектінің қарқынды дамуына байланысты оны құқықтық реттеу мәселелерінің туындауы айтылған. Аталған тұжырымдамада құқықтық реттеудің екі бағыты көрсетілген: біріншісі жасанды интеллект пен робототехниканың қатынастарынан келтірілген зиян үшін жауапкершілікті

анықтау болып табылса, екіншісі - жасанды интеллектінің көмегімен жасалған туындыларға зияткерлік меншік құқығы мәселелері².

2023 - 2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын іске асыру бойынша іс-қимыл жоспарының негізгі іс шараларының бірі ретінде жасанды интеллектті дамыту жөніндегі Қазақстан жол картасын (стратегиялық пайым) әзірлеу белгіленіп³, 2024 жылдың 24 шілдесінде Қазақстан Республикасының Үкіметінің қаулысымен «Жасанды интеллектті дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы» бекітілді. Тұжырымдамада ағымдағы жағдайдан бастап жасанды интеллектке қатысты барлық сұрақтар жете қарастырылған. Солардың ішіндегі ең негізгілердің бірі - жасанды интеллект саласындағы құқықтық қатынастарды реттеу, яғни 2025 жылдың желтоқсанына дейін жасанды интеллект бойынша заң қабылдау көзделініп отыр.

Алайда, қазіргі таңда, осы аталған құжаттардың ешқайсысында жасанды интеллекттің анықтама-сының мазмұны ашылмаған.

Материалдар мен әдістер

Мақаланы дайындау барысында салыстырмалы әдіс, тарихи құқықтық әдіс, талдау және синтез

¹ Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Президентінің 2024 жылғы 30 шілдедегі № 611 Жарлығымен // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636/links> (жүгінген күні: 15.01.2025).

² Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясатының тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығымен бекітілген // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (жүгінген күні: 15.01.2025).

³ 2023 - 2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысымен бекітілген // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000269> (жүгінген күні: 15.01.2025).

әдістері пайдаланылды.

Зерттеу тақырыбы бойынша отандық және шетелдік авторлардың тақырыпқа байланысты ғылыми еңбектері талданды. Бір-қатар тұжырымдамалар, құқықтық актілер зерттеліп, теориялық және жүйелік талдау әдістері қолданылды.

Мақаланы әзірлеу барысында цифрлық технологияларды дамыту саласындағы стратегиялық сипаттағы мемлекеттік бағдарламалық құжаттар пайдаланылды.

Талқылау

Қазіргі кезде жасанды интеллектті құқықтық қамтамасыз ету технологиялық дамудан артта қалып келеді. Бұл құқықтық реттеу объектісінің күрделілігі мен жаңалығымен анықталады.

Жасанды интеллект ұғымының құқықтық бекітілуін қарамас бұрын аталған ұғымның теориялық жағынан қалыптасуының тарихын қарастырып өту қажет.

«Жасанды интеллект» термині (ағылш. - artificial intelligence) алғаш рет компьютерлерді өнеркәсіптік қолданудың басталуымен, өткен ғасырдың 60-жылдарының соңында пайда болды. Оған дәлел ретінде А.Тьюрингің 1950 жылғы «Машина ойлай алады ма?» атты жасанды интеллект туралы мақаласын атауға болады. Мақалада машиналар адамдармен бәсекелесе алады ма, машина мен адамның арасында физикалық және ақыл-ой қабілеті бойынша қандай айырмашылықтар бар? деген талқылау жүргізілген [5].

1956 жылы Д. Маккарти (J. McCarthy) алғашқы рет «жасанды интеллект» терминін енгізген болатын. Маккартидің айтуы бойынша, «жасанды интеллект - бұл зияткерлік машиналарды, әсіресе зияткерлік компьютерлік бағдар-

ламаларды құрудың нағыз ғылымы мен техникасы. Бұл адамның интеллектісін түсіну үшін компьютерлерді қолданудың жақын міндетіне байланысты, бірақ жасанды интеллект биологиялық қатаң бақыланатын әдістермен шектелмеуі керек» [6]. Демек, Д. Маккарти жасанды интеллектті анықтауды кешенді түрде қарастырған, яғни ғылым мен техниканың қосындысы ретінде түсінген.

Қазіргі уақытта жасанды интеллект ұғымын анықтаудың әртүрлі тәсілдерін ұсынатын көптеген ғылыми еңбектер бар. Кейбір авторлардың түсіндірмесі бойынша, жасанды интеллект адам жұмыс жасаған іспетті зияткерлік қабілеттерді қолдана алатын машина болып табылады [7, с. 17], басқалары - шешім қабылдау, есептерді шешу, оқыту сияқты әрекеттерді автоматтандыру ұғымы арқылы береді [8].

Мәселен, ресейлік зерттеуші А.Б. Шилейко жасанды интеллектіні төмендегідей жіктеген:

1) егер машина ақылға сыйымды бір қызметті дұрыс модельдеп орындаса, ол жасанды интеллект болып анықталады;

2) егер ол зияткерлік тіршілік иесі орындайтын қызметтердің кем дегенде біреуін орындай алатын болса, ол жасанды интеллект болып анықталады [9, с. 4-5].

Кейбір авторлар жасанды интеллектті жүйе ретінде қарастырады, сонымен қатар жасанды интеллект жүйе ретінде шетел мемлекеттерінің құқықтық актілерінде бекітілген.

Л.С. Болотова «жасанды интеллектті» адамның интеллектіне еліктеуге қабілетті кейбір жасанды (компьютерлік) жүйе ретінде түсіндіреді, яғни оның ақпарат пен білімді алу, өңдеу, сақтау және

олардың үстінде ойлау деп аталатын әртүрлі әрекеттерді орындау қабілеті болып табылады [10, с. 31].

Д.В. Смолин «жасанды интеллект» ұғымының келесі үш анықтамасын келтіреді:

- ол өзінің жұмыс істеу параметрлерін және мінез-құлқын арнайы түрде өзгерте алатын мүмкіндіктері бар жүйе;

- адамның ақыл-ойы мен мінез-құлқын компьютерлік түрде модельдейтін жүйе;

- адаммен мағыналы түрде диалог жүргізу арқылы зияткерлік мүмкіндіктерді (адамның шешімдерін әзірлеу және қабылдау бойынша) және тиісті адам әрекетін күшейтуге мүмкіндік беретін жүйе (өзін-өзі оқыту құралы) [11, с. 15-17]. «Осы саланың белсендісі» деп танылған белгілі зерттеуші П.М. Морхат былай деген, «жасанды интеллект болып толық немесе ішінара өзін-өзі ұйымдастыратын компьютерлік аппараттық-бағдарламалық виртуалды немесе киберфизикалық, оның ішінде биокибернетикалық қабілеттері мен мүмкіндіктері бар жүйе табылады. Ол төмендегідей қызметтерді атқара алады:

- үлгілерді, символдық жүйелер мен тілдерді тану, болжау, модельдеу, бейнелі түрде ойлау, талдау және бағалау;

- өзін-өзі көрсету, өзін-өзі реттеу, өзгермелі жағдайларға өзін-өзі бейімдеу, өзін-өзі шектеу;

- генетикалық іздеу, ақпаратпен тәжірибені жинақтау, оқыту, өзін-өзі оқыту, өзін-өзі зерттеу алгоритмдерін әзірлеу және өз бетінше пайдалану;

- өз бетінше тестілеу үшін тесттерді өзі әзірлеу, тестілеуді өз бетінше жүргізу;

- ақылға қонымды тәуелсіз шешімдер қабылдау және есептер

мен мәселелерді шешу» [12, с. 69].

П.М. Морхат жасанды интеллект ұғымын адам тәрізді интеллектісі бар компьютерлік немесе киберфизикалық жүйелер ретінде қабылдайды. Ол келесілерді жасанды интеллекттің негізгі бөлшектері деп қарастырған, олар жасанды интеллекттің жүйесі, объектісі, жабдықтары және агенті іспетті бөлшектері. Зерттеушінің айтуынша олар - «машиналық ақыл», «машиналық интеллект», «ақылға қонымды машина» және «ойлау машинасы» [12, с. 7]. Сонымен бірге П.М. Морхат екі терминді «әлсіз жасанды интеллект» және «күшті жасанды интеллект» деп бөліп қарастырған. Әлсіз жасанды интеллект жеке мәселелерді шешуге арналған ақылды машина ретінде түсініледі (мысалы, кинофильмдерге сценарий жасау), ал күшті жасанды интеллект көптеген мәселелерді шешу үшін қолданылады [12, с. 43-44].

Қытай ғалымдарының пікіріне сәйкес, «жасанды интеллект – бұл енгізілген ақпараттың белгілі бір көлеміне негізделе отырып, автономды түрде оқып-үйренуге, шешім қабылдауға және тапсырмаларды орындауға мүмкіндік беретін алгоритмдер немесе машиналар» [13]. Келесі ғалымдардың тұжырымдары бойынша жасанды интеллект мамандандырылған және жалпы деп жіктеледі. «Мамандандырылған жасанды интеллект, сондай-ақ «тар ЖИ» немесе «әлсіз ЖИ» ретінде белгілі, ол бір тапсырманы орындау үшін бағдарламаланған жасанды интеллект түріне жатады. Ол белгілі бір деректер жиынтығынан ақпарат алады және жобаланған тапсырмаларсыз жұмыс жасай алмайды. Мамандандырылған жа-

санды интеллект өзінің күшті функционалдылығымен, бірақ өзара әрекеттесуінің нашарлығымен сипатталады. Жалпы жасанды интеллект, сондай-ақ «күшті ЖИ», «толық ЖИ» немесе «терең ЖИ» ретінде белгілі, ол үйренуге, пайымдауға, мәселелерді шешуге және адам сияқты жаңа орталарда бейімделуге мүмкіндік беретін жалпы адамға ұқсас ақыл ойға ие. Жалпы жасанды интеллект арнайы кодталған білім мен қолдану салаларын қажет етпей көптеген мәселелерді шеше алатын қабілетке ие» [14].

Жасанды интеллект анықтама-сына байланысты пікірлердің көптігіне қарамастан оны жоққа шығаратын ғалымдар да кездеседі. Солардың бірі Д. Люк (J. Luc). Ол өзінің «Жасанды интеллект жоқ» деген еңбегінде интеллект туралы дұрыс анықтамалар жоқ деп жазады. Ол алгоритмдер адамдар сияқты саналы және ұтымды шешімдер қабылдай алады деген болжаммен келіспейді. Оның ойынша бұл қате тұжырым және осы сияқты тұжырымдар жасанды интеллект туралы «Матрица» немесе «Терминатор» сияқты голливудтық фантастикалық танымдарға жол береді. Адами интеллектті анықтау және толығымен түсіну қиын. Ол мәліметтерді ұтымды талдауға қарағанда әлдеқайда кең, өйткені ол адам ағзасының басқа да қызметтерімен тығыз байланысты болады. Ғалымның айтуынша «Жасанды интеллект» тек атау, яғни бренд ретінде тиімді болды» [15].

Жасанды интеллект ұғымының заңды түрде бекітілуіне тоқталатын болсақ, әлемде ортақ терминнің

қалыптаспағанын байқауға болады. Жасанды интеллект ұғымын құқықтық бекіту немесе оны қолдануды құқықтық реттеу, сонымен қатар, осы саладағы НҚА-ны әзірлеудегі қиындықтар көбінесе осы салада бірыңғай халықаралық актінің болмауымен байланыстырылады. Жасанды интеллектті реттеу шаралары әр елде әртүрлі және олардың құқықтық қатынастарды реттеу деңгейі мен ерекшеліктеріне байланысты. Мысалы, Қытай жасанды интеллект саласындағы бәсекелестікті қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды дайындаса, АҚШ жасанды интеллект саласындағы зерттеулердің стратегиялық жоспарларын қабылдады. Ал басқа елдер осы саладағы қатынастарды реттеу бойынша нормативтік құқықтық актілер мен стандарттарды жасады [16, с. 71].

Бірқатар мемлекеттердің заңнамасында мемлекеттің технологияларды әзірлеуге, өндіруге, таратуға және пайдалануға ықпал ету және бақылауға байланысты міндеттері бекітілген. АҚШ, Жапония, Қытай, Корея, Ұлыбританияда жасанды интеллектті дамыту бойынша шаралар қабылдап, оның тиімділігін арттыру бойынша жұмыстар жүргізуде. 2017 жылы ЕО Парламенті 2015/2103(INL) Civil Law Rules on Robotics⁴ қарарын қабылдады, онда «келтірілген зиян үшін жауапкершілікті реттеу» тәсілдері белгіленген, еуропалық «ақылды» роботтарды тіркеу жүйесін құру және «жасанды интеллект роботтарына электронды тұлға мәртебесін беру» ұсынылды⁵. Ресейлік сарапшылар атап өткендей,

⁴ Report with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics 27.01.2017 // URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_EN.html?redirect (date of reference 15.01.2025).

⁵ Этика и «цифра»: этические проблемы цифровых технологий. Аналитический доклад. Центр подготовки руководителей цифровой трансформации сформирован на базе Высшей школы

«соңғы 2,5 жылда Еуропада деректер айналымын қатаң реттеу бар»⁶. Ресейде жасанды интеллект ұғымы алғаш рет Ресей Федерациясы Президентінің Жарлығымен бекітілген «2030 жылға дейінгі кезеңге арналған жасанды интеллектті дамытудың Ұлттық стратегиясы» құжатында ресми түрде қарастырылған. Осы құжатта жасанды интеллект технологиялық шешімдер кешені ретінде беріледі.⁷ Кейбір елдерде жасанды интеллект жүйелерінің нақты түрлеріне арналған актілер қабылданды, олар ең алдымен қаржы саласында, денсаулық сақтау саласында, көлік саласында, «ақылды» қала жобаларын іске асыруда қолданылады.

Демек, жасанды интеллектті халықаралық-құқықтық реттеу саласын талдай келе мына жағдайларды бөліп көрсете аламыз. Әр ел өзінің басымдығы мен ыңғайына қарай жасанды интеллектті реттеу бойынша құқықтық құжаттар дайындады. Бұл халықаралық стандарттар мен ережелерді дайындау бойынша кедергілер келтіруі мүмкін, әсіресе ортақ этикалық қағидаларды дайындау процесінде қиындықтар туындауы мүмкін. Сонымен қатар, құқық шығармашылығымен айналысатын заңгерлердің бұл салада жеткілікті техникалық білімінің болмауы аталған ережелер мен стандарттарды әзірлеуге кедергі келтіруі мүмкін. Жасанды интеллектті реттеудегі тағы бір қиындық ретінде геосаяси және

экономикалық халықаралық ынтымақтастық мәселелерін де атауға болады [17, с. 74].

«Жасанды интеллект» анықтамасын қалыптастырмай және бекітпей оны құқықтық реттеу мүмкін емес екендігі анық. Жаңа технологиялардың қарқынды дамуы «заңнамалық актілер өзектілігін тез жоғалтуға» әкеп соғады. Сондықтан «оны әзірлеу кезінде технологияны қолданудың нақты жағдайларын емес, тіпті келесі буын технологияларына да қолдануға болатын негізгі қағидалар мен стандарттарды тағайындау маңызды болады» [18, с. 2].

2024 жылдың 21 мамырында Еуропалық одақ Кеңесі «Жасанды интеллект туралы» алғашқы құқықтық актіні бекітті. Аталған заң 2026 жылдың тамыз айында күшіне енеді. Жасанды интеллект туралы жаңа заң жасанды интеллект (ЖИ) жүйесінің анықтамасын бекітеді, яғни: ««ЖИ жүйесі» автономияның әртүрлі деңгейлерімен жұмыс істеуге арналған және орналастырудан кейін бейімделуді көрсете алатын және физикалық немесе виртуалды ортаға әсер етуі мүмкін болжамдар, ұсыныстар немесе шешімдер сияқты шығыс мәліметтерді қалай жасау керектігі туралы алынған кіріс мәліметтер негізінде айқын немесе жасырын мақсаттар үшін қорытынды жасайтын машина жүйесін білдіреді»⁸. Демек, жасанды интеллектке машина жүйесі деген түсінік берілген. Ал, Корея Республикасы адамдардың зият-

государственного управления РАНХиГС // URL: <https://ethics.cdto.center/> (дата обращения: 15.01.2025).

⁶ Конференция по искусственному интеллекту «Искусственный интеллект - главная технология XXI века». 4 декабря 2020 года // URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/64545>. (дата обращения: 15.01.2025).

⁷ Национальная стратегия развития искусственного интеллекта на период до 2030 года. Утв. Указом Президента Российской Федерации от 10.10 2019 г // СЗ РФ. - 2019. - № 41. - Ст. 5700. (дата обращения: 15.01.2025).

⁸ The final text of the AI Act (Regulation (EU) 2024/1689) // URL: [https://www.artificial-intelligence-act.com/Artificial_Intelligence_Act_Articles_\(Final_Text\).html](https://www.artificial-intelligence-act.com/Artificial_Intelligence_Act_Articles_(Final_Text).html) (date of reference: 15.01.2025).

керлік мүмкіндіктерінің электронды жүзеге асуын жасанды интеллект деп түсіндіреді. Корея Республикасы Еуропалық Одақтан кейін жасанды интеллект туралы арнайы заң қабылдаған алғашқы елдердің бірі. «Жасанды интеллектті дамыту және сенім қорын құру туралы» заң 2026 жылдың қаңтар айында заңды күшіне енеді. Заңнама жасанды интеллектті оқытуды, пайымдауды, қабылдауды және талқылауды қамтитын «адамдардың зияткерлік мүмкіндіктерін электронды түрде жүзеге асыру» құралы ретінде анықтайды. Жоғары тиімді жасанды интеллект адам өміріне, қауіпсіздігіне немесе денсалық сақтау, жалға алу, несиені тексеру немесе биометриялық талдауды қолданатын жасанды интеллект сияқты негізгі құқықтарға айтарлықтай әсер ететін жүйелер ретінде белгіленеді [19].

Жоғарыда атап өткендей, Ресей Федерациясының жасанды интеллект туралы стратегиясында жасанды интеллект технологиялық шешімдер кешені ретінде қарастырылған.

Қазақстан Республикасы да жасанды интеллект туралы заң қабылдау жолында белсенді әрекеттер жүзеге асыруда.

Қазақстан Республикасындағы жасанды интеллектті құқықтық реттеу мәселесін қарастырғанда, «жасанды интеллект» термині заң актілерінде қолданылғанымен, оған жеке анықтама берілмегені байқалады.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер

мен толықтырулар енгізу туралы» 2020 жылғы 25 маусымдағы Қазақстан Республикасының Заңымен⁹ «Ақпараттандыру туралы» 2015 жылғы 24 қарашадағы Қазақстан Республикасының Заңына¹⁰ өзгерістер мен толықтырулар енгізілген болатын. Қабылданған өзгерістер бойынша аталған заңда «зияткерлік робот», «ұлттық жасанды интеллект платформасы», «ұлттық жасанды интеллект платформасының операторы» деген жаңа ұғымдар бекітілді. Осы Заңға сәйкес, «зияткерлік робот» - «сыртқы орта әрекеттерін тану арқылы, белгілі бір әрекет жасауға немесе жасамауға бағытталған автоматтандырылған құрылғы» болып табылады (1-баптың 43-1-тармағы). Сонымен қатар, жасанды интеллектті қолдана отырып, қызметтер көрсету үшін жасанды интеллектпен деректер жиынтығын жинауға, өңдеуге, сақтауға және таратуға арналған, қызметтер көрсетуге арналған технологиялық платформа – «ұлттық жасанды интеллект платформасы» ұғымы бекітілді («Ақпараттандыру туралы» Заңның 1-бабының 54-тармағы). Жасанды интеллект ұлттық платформасының дамуы мен жұмыс істеуін қамтамасыз етуді жасанды интеллект ұлттық платформасының операторы болып табылатын, Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын заңды тұлға жүзеге асырады. Оның негізгі міндеттеріне ұлттық жасанды интеллект платформасының жұмыс істеуін қамтамасыз ету және осы платформа негізінде жасанды интеллект саласында қызметтер

⁹ Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2020 жылғы 25 маусымдағы // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000347> (жүгінген күні: 16.01.2025).

¹⁰ Ақпараттандыру туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418> (жүгінген күні: 16.01.2025).

көрсету жатады¹¹.

Мемлекет басшысы Digital Bridge 2023 форумында заман ағымына ілесу үшін жасанды интеллектті дамыту үшін барлық күш-жігерді салып, құқықтық реттеу қажеттілігін атап өтті¹².

Жасанды интеллект саласындағы сарапшылармен кездесу барысында мемлекет басшысы Қазақстанда жасанды интеллектті ілгерілетуге берік негіз құру үшін елеулі қадамдар жасалып жатқандығы туралы айтты. Соның ішінде, институционалдық құрылым аясында жасанды интеллект бойынша Халықаралық консультациялық кеңес құрылатыны және ол Президент басшылығымен жұмыс істейтінін атап өтті¹³.

Құқық жүйесінде «жасанды интеллект» ұғымын нақтылау мен оның құқықтық мәртебесін анықтауға бағытталған маңызды қадам болып Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі № 592 қаулысымен бекітілген «Жасанды интеллектті дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы» табылады¹⁴. Тұжырымдамада заңнамалық базаны жетілдіру қажеттілігі нақты көрсетілген. Бұл:

- жасанды интеллектті құқықтық реттеу механизмдерін қалыптастыру;
- ЖИ шешімдерінің заң алдындағы жауапкершілігін анықтау;
- дербес деректер мен адам құқықтарын қорғау мәселелерін қамту;

– халықаралық стандарттармен үйлестіруді қамтамасыз ету секілді бағыттарды қамтиды.

Тұжырымдамада Әділет министрлігіне тиісті заңнамаларды дайындау және құқықтық орта қалыптастыру бойынша нақты тапсырмалар берілген.

Тұжырымдаманы жүзеге асырудың қадамы ретінде наурыз айының басында «Жасанды интеллект туралы» заң жобасы Қазақстан Республикасының Парламенті Мәжілісінде таныстырылғандығын атасақ болады. Аталған заң жобасында «жасанды интеллект» түсінігі нақты анықталған. Бұл анықтама заң жобасының 1-бабында келтірілген: «Жасанды интеллект - адам қызметін имитациялайтын, деректерді өңдеу, үйрену, шешім қабылдау және әрекет ету қабілетіне ие ақпараттық жүйелер мен алгоритмдердің жиынтығы».

Берілген анықтама жасанды интеллект жүйелерінің мынадай негізгі сипаттамаларын қамтиды:

адам қызметін имитациялау: жасанды интеллект жүйелері адамның ойлау және әрекет ету қабілеттерін модельдейді;

деректерді өңдеу: үлкен көлемдегі деректерді талдау және өңдеу арқылы ақпарат алу;

үйрену: алгоритмдер деректерден үйрену арқылы өздігінен дамиды;

шешім қабылдау және әрекет ету: алынған ақпарат негізінде шешімдер қабылдап, әрекеттер жасау.

¹¹ Ақпараттандыру туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРПЗ // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418> (жүгінген күні: 16.01.2025).

¹² Мемлекет басшысы Digital Bridge 2023 халықаралық форумына қатысты // URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-digital-bridge-2023-halykaralyk-forumyna-katysty-1294420>. (жүгінген күні: 15.01.2025).

¹³ Касым-Жомарт Токаев заявил о создании Международного совета по ИИ // URL: <https://profit.kz/news/68733/Kasim-Zhomart-Tokayev-zayavil-o-sozdanii-Mezhdunarodnogo-soveta-po-II/> (жүгінген күні: 16.01.2025).

¹⁴ Жасанды интеллектті дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі № 592 қаулысымен бекітілген // URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2400000592> (жүгінген күні: 16.03.2025).

Демек арнайы заң жобасында жасанды интеллект ақпараттық жүйелер мен алгоритмдердің жүйесі ретінде белгіленген.

Нәтижелер

Құқықтық және арнайы әдебиеттердегі жасанды интеллектті анықтаудың тұжырымдамалық тәсілдеріне жүргізілген талдау қазіргі уақытта жасанды интеллект ұғымын анықтайтын әртүрлі ғылыми көзқарастардың жеткілікті деңгейде екенін көрсетті. Алайда осыған қарамастан, «жасанды интеллект» ұғымының әмбебап анықтамасы әлі әзірленбеген. Бұл мәселені шешудің қиындығы сол, арнайы және құқықтық әдебиеттерде оны түсіну бойынша пікірлердің бірлігі жоқ. Сонымен қатар, «жасанды интеллект» ұғымымен біріктірілген сұрақтардың ауқымы өте кең және анық емес [20, с. 5]. Осы дефиницияның анықтамасын әзірлеу үшін жоғарыда аталған позициялардың әрқайсысы түбегейлі түсінуді қажет етеді деп санаймыз.

Ғылымда жасанды интеллект «адамдар өздерінің интеллектісі арқылы шешетін», «зияткерлік мәселелерді шешуге арналған жүйелер» деп түсініледі. Бірқатар авторлардың пікірлері бойынша: «Жасанды интеллект ол – адам тәрізді әрекет ете алатын жүйе, ол – адам ақыл-ойының қасиетін иеленген бір жүйе. Ол адамның зияткерлік қабілеттерінен де асып түсетін жүйе болып табылады. Ол адамның ойлауын модельдеу үшін жүйелерді (құрылғыларды) пайдалану мүмкіндігін зерттейтін ғылыми бағыт болып табылады» [21].

А.Д. Иоселиани «интеллект» ұғы-

мын «зияткерлік міндеттерді шешудің белгілі бір алгоритмінің болмауы шартына қарамастан олардың шешімін таба алатын қабілет» ретінде түсіндіруді ұсынады [22, с. 102]. Алайда, алгоритм жасалғаннан кейін, осы алгоритмді басшылыққа ала отырып, оның мән-мағынасы туралы түсінігі жоқ компьютер немесе робот дәл осы тапсырмаларды орындай алады. Бұл тұрғыда зерттеушілер жасанды интеллект бойынша жүргізілетін зерттеулер алдымен адамның ойлау қабілеттерін талдауға бағытталатынын, әрі сол зерттеулердің нәтижелері зияткерлік жүйелер мен бағдарламаларды құруда негіз болатынын атап өтеді¹⁵.

Түсіндірме сөздікте «жасанды интеллект адамның құзіретіндегі шығармашылық қызметтерді орындай алатын зияткерлік жүйелердің қасиеті», - деп көрсетілген [22]. Яғни «интеллекттік жүйе, осы жүйенің жадында сақталатын білімге сүйене отырып, әдетте шығармашылық болар саналатын, белгілі пәндік салаға қатысы бар міндеттерді шешуге қабілетті» [23, с. 23].

Зерттеуші А.В. Минбалеев жасанды интеллекттің құқықтық анықтамасына байланысты келесідей ойын білдірген. Ол жасанды интеллект диалектикалық даму мен жалпы логикалық әдістер негізінде құрылуы керек деген. Демек, жасанды интеллектті ақпараттық жүйелер мен цифрлық технологиялар жиынтығы ретінде қарайтын болсақ, жасанды интеллект туралы заңнаманы дамытып қана қоймай, ақпараттық технологиялар туралы жалпы заңнаманы жетілдіріп, сонымен қатар

¹⁵ Что такое искусственный интеллект? // URL: <https://neuronus.com/stat/1258-chto-takoe-iskusstvennyj-intellekt.html>. (дата обращения: 16.01.2025).

цифрлық технологиялар саласындағы анықтамалық аппаратты қалыптастыру керек [24, с. 1099] деген пікірмен келісеміз. Қорытындылай келе, А.В. Минбалееттің көзқарасы бойынша, жасанды интеллект адамның интеллектісі деңгейінде, әртүрлі жүйелер негізінде мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін ақпараттық технологиялар, соның ішінде цифрлық технологиялардың жиынтығын білдіреді [24, с. 1099].

Кейбір ғалымдардың пікірі бойынша, «жасанды интеллект» термині категория болуға сәйкес келмейді, оның мәні мен мағынасы оған сәйкес барлық белгілерді сипаттай алмайды. Сонымен қатар, жалпы логика заңдарына және жекелеген заң техникасының ережелеріне сәйкес, жасанды интеллект терминіне бірнеше түсіндірмелер бермей, басқаша айтқанда жеке категорияға бөлмей ерекше мән ретінде қарастыру керек. Осы логика бойынша, автордың пікірінше, «зияткерлік бағдарламалық қамтамасыз ету» категориясын бөліп шығару дұрысырақ болар еді. Бұл терминді автор, қойылған мақсатқа жетуге бағытталған, алынған нәтижелердің негізінде тәуелсіз шешім қабылдау және деректерді талдау мен өңдеуге қабілеті бар бағдарламалар, шаралар, ережелер мен ақпаратты өңдеу жүйесінің сәйкес құжаттамасының жиынтығы ретінде түсінуді ұсынады [25, р. 618].

Осы анықтамаларға сүйене отырып, жасанды интеллектке тән белгілерді атасақ болады, ол:

- тек адам айналысатын кез келген шығармашылық міндеттерді талдап шешуге бағытталған;
- адамнан тәуелсіз түрде әртүрлі материалдық объектілерді

құруға қабілетті.

Жасанды интеллекттің нақты құқықтық түсініктемесінің болмауы құқық саласында бірқатар мәселелерді шешуге кедергі келтіреді. Яғни жасанды интеллекттің мәртебесі, жасанды интеллектке байланысты меншік құқығы, оның салдарынан келтірілген зияндарды өтеу бойынша заңды жауапкершілік және басқа да құқықтық мәселелерді шешу кезінде қиындықтарды туғызады.

«Жасанды интеллект» жалпылама түсінік болып табылғандықтан, оның анықтамасын беру кезінде жасанды интеллект жүйелерін, нақты салада жасанды интеллект технологияларын қолдану ерекшеліктерін, сонымен қатар технологияларды қолданудың әртүрлі деңгейі мен мемлекеттің құқықтық жүйесінің ерекшеліктерін ескеру қажет [16, с. 71].

Осыған байланысты, өмірдің әртүрлі салаларында жасанды интеллектті тиімді құқықтық реттеу үшін «жасанды интеллект» құқықтық түсінігін әзірлеу, оның құқықтық табиғатын анықтау және оны нормативтік құқықтық актіде бекіту сияқты маңызды мәселелерді шешу қажет.

Қорытынды

Қазіргі кезде жасанды интеллект қоғамдағы технологиялық даму мен цифрлық трансформацияның маңызды элементтерінің біріне айналып отыр. Зерттеу жұмысы барысында жасанды интеллект ұғымының теориялық және құқықтық тұрғыдан бірізді анықтамасының әлі қалыптаспағаны анықталды. Ғалымдар мен сарапшылар тарапынан әртүрлі көзқарастар мен пікірлер ұсынылғанымен, бұл ұғымға әмбебап құқықтық анықтама беру мәселесі әлі де өзекті болып отыр.

Халықаралық тәжірибелер көрсетіп отырғандай, көптеген елдерде жасанды интеллектті құқықтық тұрғыда реттеуге бағытталған алғашқы қадамдар жасалып, ұлттық стратегиялар мен заң актілері қабылдануда. Қазақстан Республикасы да бұл үдеріске белсенді қатысып, жасанды интеллектті дамыту мен заңнамалық тұрғыда бекіту жолында нақты қадамдар жасауда. 2024 жылы қабылданған «Жасанды интеллектті дамытудың 2024–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы» мен Мәжіліске ұсынылған заң жобасы осының дәлелі.

Алайда, қазіргі таңда Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында «жасанды интеллект» ұғымына нақты, толыққанды құқықтық анықтама берілмеген. Бұл жасанды интеллекттің мәртебесін, жауапкершілік аясын, зияткерлік меншік құқығын және басқа да құқықтық қатынастарды реттеуде қиындықтар туындатуы мүмкін.

Осыған байланысты, жасанды интеллектті құқықтық реттеу үшін келесі бағыттарды айқындау ма-

ңызды болып табылады:

жасанды интеллект ұғымының айқын құқықтық анықтамасын әзірлеу;

оның мәртебесін анықтау және құқық субъектісі ретінде тану мәселесін шешу;

жасанды интеллект арқылы жасалған әрекеттер үшін жауапкершілік тетіктерін бекіту;

зияткерлік меншік құқығы, дербес деректерді қорғау және этикалық қағидалар бойынша нақты регламенттер енгізу;

халықаралық тәжірибемен үйлесетін, құқықтық үйлесімділікке бағытталған заңнамалық база қалыптастыру.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллектті құқықтық тұрғыдан реттеу – бұл тек технологиялық прогресті емес, сонымен қатар адам құқықтарын, қауіпсіздігін және әділеттілікті қамтамасыз етудің де алғышарты. Сондықтан алдағы уақытта Қазақстанда жасанды интеллект саласындағы кешенді құқықтық реформа жүргізу қажеттілігі айқын болып отыр.

Әдебиеттің тізімі:

1. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 5 қазандағы Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру». Қол жеткізу режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylygy-5-kazan (жүгінген күні: 15.01.2025).

2. Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі». Қол жеткізу режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy (жүгінген күні: 15.01.2025).

3. Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары». Қол жеткізу режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adiletti-kazakstannyn-ekonomikalyk-bagdary-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-18333> (жүгінген күні: 15.01.2025).

4. Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың 2024 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм». Қол жеткізу режимі: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-adiletti-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm->

atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659 (жүгінген күні: 15.01.2025).

5. Тьюринг А. Может ли машина мыслить? Перевод с английского Ю.А. Данилова. Государственное издательство физико-математической литературы. М., 1960. Режим доступа: http://www.etheroneph.com/files/can_the_machine_think.pdf. (дата обращения: 16.01.2025).

6. Резник Б. Искусственный интеллект и кризис теорий сознания. Режим доступа: <https://habr.com/ru/post/500732/> (дата обращения: 16.01.2025).

7. Эндрю А. Искусственный интеллект: Пер. с англ. Под ред. и с предисл. Д.А. Поспелова. М.: Мир, 1985. 264 с.

8. Bellman R.E. An Introduction to Artificial Intelligence: Can Computers Think? - San Francisco: Boyd & Fraser Publishing Company, 1978. 146 p. Available from: https://archive.org/stream/introduction-to-artificial-intelligence_philip-c-jackson-jr_2nd-ed-1985/IntroductionToArtificialIntelligence2ndEdition_djvu.txt (date of reference: 16.01.2025).

9. Шилейко А.В. Дискуссии об искусственном интеллекте. М.: Знание, 1970. 48 с.

10. Болотова Л.С. Системы искусственного интеллекта: модели и технологии основанные на знаниях: Учебник. М., 2012. 664 с.

11. Смолин Д.В. Введение в искусственный интеллект: Конспект лекций. М.: Физматлит, 2004. 208 с. Режим доступа: http://lib.yzu.am/open_books/311874.pdf (дата обращения: 16.01.2025).

12. Морхат П.М. Искусственный интеллект: правовой взгляд: Научная монография. РОО «Институт государственно-конфессиональных отношений и права». М.: Буки Веди, 2017. 257 с.

13. Jianfeng C., L.Fang. The Path and Enlightenment of EU's Ethics and Governance of Artificial Intelligence. AI-View 4: 2019. P. 40-48. Available from: <https://www.mdpi.com/2075-471X/13/5/60> (date of reference: 16.01.2025).

14. Chen B., Chen J. China's Legal Practices Concerning Challenges of Artificial General Intelligence Laws. 2024. No13(5). P. 60. Available from: <https://doi.org/10.3390/laws13050060>. // <https://www.mdpi.com/2075-471X/13/5/60#:~:text=In%20terms%20of%20legislation%2C%20Shanghai,standards%2C%20data%20security%2C%20and%20personal> (date of reference: 16.01.2025).

15. Julia L. L'Intelligence artificielle n'existe pas. Paris, 2019. 287 p. Available from: <https://www.comechezwouam.com/docs/IA.pdf> (date of reference: 16.01.2025).

16. Тлембаева Ж.У. О некоторых подходах к правовому регулированию искусственного интеллекта. Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. 2021. №2(65). С. 61-74. Режим доступа: <https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/issue/view/4/44> (дата обращения: 16.01.2025).

17. Құрманғали М.Ш. Международно-правовые рамки регулирования искусственного интеллекта: вызовы и перспективы. Материалы Международной научно-практической конференции «Искусственный интеллект и большие данные (BIG DATA) в судебной и правоохранительной системе: реалии и требование времени». Қосшы: «Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы». 2023. С.67-75. Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37118334 (дата обращения: 17.01.2025).

18. Кирилук О. Международно-правовой анализ проекта Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий». Режим доступа: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2020/07/kz_digital-technologies-amendments-analysis.Kirilyuk.pdf (дата обращения: 16.01.2025).

19. Wharton K.C. South Korea's new AI law: What it means for organizations and how to prepare. Available from: <https://www.onetrust.com/blog/south-koreas-new-ai-law-what-it-means-for-organizations-and-how-to-prepare/#:~:text=On%20January%2021%2C%202025%2C%20South,toward%20establishing%20robust%20AI%20governance> (date of reference: 26.02.2025).

20. Нильсон Н. Искусственный интеллект: методы поиска решений: Пер. с англ. В.Л. Стефанюка; под ред. С.В. Фомина. М.: Мир, 1973. 272 с.

21. Васильев А.А., Шоппер Д., Матаева М.Х. Термин «искусственный интеллект» в российском праве: доктринальный анализ. Юрислингвистика, 2018. №7-8. Режим доступа:

<https://cyberleninka.ru/article/n/termin-iskusstvennyy-intellekt-v-rossiyskom-prave-dok-trinalnyy-analiz> (дата обращения: 16.01.2025).

22. Иоселиани А.Д. «Искусственный интеллект» VS Человеческий разум. Манускрипт. 2019. Т.12. С. 102-106.

23. Аверкин А.Н. Гаазе-Рапопорт М.Г., Поспелов Д.А. Толковый словарь по искусственному интеллекту. М., 1992. 256 с.

24. Минбалеев А.В. Понятие «искусственного интеллекта» в праве // Вестник Удмуртского университета. 2022. Т.32. вып. 6. С. 1094-1099.

25. Shchitova A.A. Definition of Artificial Intelligence for Legal Regulation. Advances in Economics, Business and Management Research. 2nd International Scientific and Practical Conference on Digital Economy (ISCDE 2020). Volume 156. P. 616-620. DOI: 10.2991/aebmr.k.201205.104. Available from: <https://www.atlantispress.com/proceedings/iscde-20/125947856> (date of reference: 26.02.2025).

© Р.С. Жалтырбаева¹, А.К. Джангабулова², Ж.У. Тлембаева³, 2025

¹ Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, Актюбе, Казахстан

² Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан

³ Медицинский университет Астана, Астана, Казахстан

(e-mail: ¹rauка8@mail.ru; ²arailym2205@gmail.com; ³zhanna.ot@mail.ru)

ПРАВОВОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ КОНЦЕПЦИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются и анализируются разные подходы к определению понятия искусственного интеллекта, а также проведен обзор государственных программных документов стратегического характера в сфере развития цифровых технологий.

В современных условиях активного внедрения искусственного интеллекта в различных сферах жизни, вопросы выработки юридического понятия «искусственный интеллект» и фиксации его в правовых актах требуют своего решения.

Происходящие процессы ставят перед правовой наукой целый ряд вопросов, связанных с ролью права в условиях развития и с общетеоретическим пониманием правовой природы искусственного интеллекта. На сегодняшний день актуальны исследования особенностей специфики внедрения и применения искусственного интеллекта в отдельных сферах, в частности, в правовой сфере.

Целью исследования является определение понятия «искусственный интеллект» на основе анализа различных подходов к определению искусственного интеллекта в юридической литературе и нормативных правовых актах. Авторы отмечают, что отсутствие в настоящее время единого понятия искусственного интеллекта обусловлено отсутствием единства в понимании данного понятия как в международных актах, так и в правовой научной литературе. В ходе исследования установлено, что формирование единых подходов к пониманию искусственного интеллекта возможно по мере накопления опыта использования технологий искусственного интеллекта и развития нормативной правовой базы.

Совершенствование законодательства в сфере разработки и использования искусственного интеллекта способно положительными образом отразится на общем уровне развития этих технологий и способствовать технологическому развитию страны. В настоящее время одной из важнейших стратегических задач государства является совершенствование законодательства по вопросам создания и использования искусственного интеллекта. Это требует создания понятийно-категориального аппарата, регулирования вопросов безопасности использования технологий искусственного интеллекта, юридической ответственности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, правовое регулирование, цифровые технологии, цифровизация, интеллектуальные системы.

© R.S. Zhaltyrbayeva¹, A.K. Jangabulova², Zh.U. Tlembayeva³, 2025

¹ K. Zhubanov named after Aktobe regional university, Aktobe, Kazakhstan

² Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, Aktau, Kazakhstan

³ Astana Medical University, Astana, Kazakhstan

(e-mail: ¹rauoka8@mail.ru; ²arailym2205@gmail.com; ³zhanna.ot@mail.ru)

LEGAL DEFINITION OF THE CONCEPT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: THEORETICAL FOUNDATIONS AND LEGISLATIVE CONCEPTS

Abstract. This article discusses and analyzes different approaches to defining the concept of artificial intelligence, as well as provides an overview of government policy documents of a strategic nature in the field of digital technology development.

In modern conditions of the active introduction of artificial intelligence in various spheres of life, the issues of developing the legal concept of «artificial intelligence» and fixing it in legal acts require a solution.

The ongoing processes pose a number of questions to legal science related to the general theoretical understanding of the legal nature of artificial intelligence and the role of law in changing conditions. Today, the study of the specifics of legal regulation of the development and application of artificial intelligence technologies is becoming particularly relevant, taking into account the specifics of specific areas of their application and the legal problems of using artificial intelligence in certain areas, in particular, in the legal field.

The purpose of the study is to define the concept of «artificial intelligence» based on the analysis of various approaches to the definition of artificial intelligence in the legal literature and regulatory legal acts. The authors note that the current lack of a single concept of artificial intelligence is due to the lack of unity in understanding this concept both in international acts and in the legal scientific literature. The study found that the formation of unified approaches to understanding artificial intelligence is possible with the accumulation of experience in using artificial intelligence technologies and the development of a regulatory framework.

Improving legislation in the field of the development and use of artificial intelligence can have a positive impact on the overall level of development of these technologies and contribute to the technological development of the country. Currently, one of the most important strategic tasks of the state is to improve legislation on the creation and use of artificial intelligence. This requires the creation of a conceptual and categorical framework, regulation of security issues related to the use of artificial intelligence technologies, and legal responsibility.

Keywords: artificial intelligence, legal regulation, digital technologies, digitalization, intelligent systems.

References:

1. Memleket basshysy N.A. Nazarbaevtyн 2018 zhylgy 5 kazandagy Kazakstan halkyna Zholdauy «Kazakstandyktardyn al-aukatynyn osui: tabys pen turmys sapasyn arttyru». Rezhim dostupa: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan (data obrashcheniya: 15.01.2025).

2. Memleket basshysy K. Tokaevtyн 2019 zhylgy 2 kyrkuyektegi Kazakstan halkyna Zholdauy «Syndarly kogamdyk dialog – Kazakstannyn turaktylgy men orkendeuinin negizi». Rezhim dostupa: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy (data obrash-

cheniya: 17.01.2025).

3. Memleket basshysy K. Tokaevtyн 2023 zhylgy 1 kyrkuyektegi Kazakstan halkyna Zholdauy «Adiletty Kazakstannyn ekonomikalyk bagdary». Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-adiletty-kazakstannyn-ekonomikalyk-bagdary-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-18333> (data obrashcheniya: 15.01.2025).

4. Memleket basshysy K. Tokaevtyн 2024 zhylgy 2 kyrkuyektegi Kazakstan halkyna Zholdauy «Adiletty Kazakstan: zan men tartip, ekonomikalyk osim, kogamdyk optimizm». Rezhim dostupa: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-adiletty-kazakstan-zan-men-tartip-ekonomikalyk-osim-kogamdyk-optimizm-atty-kazakstan-halkyna-zholdauy-285659> (data obrashcheniya: 15.01.2025).

5. Turing A. Mozhet li mashina myslit? Perevod s angliyskogo Yu.A. Danilova. Gosudarstvennoe izdatelstvo fiziko-matematicheskoi literatury. M; 1960. Rezhim dostupa: http://www.etheroneph.com/files/can_the_machine_think.pdf (data obrashcheniya: 16.01.2025).

6. Reznik B. Iskusstvennyi intellekt i krizis teoriy soznaniya. Rezhim dostupa: <https://habr.com/ru/post/500732/> (data obrashcheniya: 16.01.2025).

7. Endryu A. Iskusstvennyi intellekt: Per. s angl. / Pod red. i s predisl. D.A. Pospelova. (In Russ.) M.: Mir, 1985. 264 s.

8. Bellman R.E. An Introduction to Artificial Intelligence: Can Computers Think? - San Francisco: Boyd & Fraser Publishing Company, 1978. 146 p. Available from: https://archive.org/stream/introduction-to-artificial-intelligence_philip-c-jackson-jr_2nd-ed-1985/IntroductionToArtificialIntelligence2ndEdition_djvu.txt. (data obrashcheniya: 16.01.2025).

9. Shileiko A.V. Diskussii ob iskusstvennom intellekte. M.: Znaniye, 1970. 48 s.

10. Bolotova L.S. Sistemy iskusstvennogo intellekta: modeli i tehnologii osnovannye na znaniyah: Uchebnik. M., 2012. 664 s.

11. Smolin D.V. Vvedeniye v iskusstvennyi intellekt: Konspekt lektsiy. M.: Fizmatlit, 2004. 208 s. Rezhim dostupa: http://lib.yu.am/open_books/311874.pdf (data obrashcheniya: 16.01.2025).

12. Morhat P.M. Iskusstvennyi intellekt: pravovoi vzglyad: Nauchnaya monografiya / ROO «Institut gosudarstvenno-konfessionalnyh otnosheniy i prava». M.: Buki Vedi, 2017. 257 s.

13. Jianfeng C, Fang L. The Path and Enlightenment of EU's Ethics and Governance of Artificial Intelligence // AI-View 4: 2019. 40-48. Available from: <https://www.mdpi.com/2075-471X/13/5/60> (data obrashcheniya: 16.01.2025).

14. Chen B, Chen J. China's Legal Practices Concerning Challenges of Artificial General Intelligence // Laws. 2024. №13(5). 60. Available from: <https://doi.org/10.3390/laws13050060>. <https://www.mdpi.com/2075-471X/13/5/60#:~:text=In%20terms%20of%20legislation%2C%20Shanghai,standards%2C%20data%20security%2C%20and%20personal.> (data obrashcheniya: 16.01.2025).

15. Julia L. L' Intelligence artificielle n'existe pas. Paris. 2019. 287 p. Available from: <https://www.comechezwouam.com/docs/LA.pdf> (data obrashcheniya: 16.01.2025).

16. Tlembaeva Zh.U. O nekotoryh podhodah k pravovomu regulirovaniyu iskusstvennogo intellekta // Vestnik Instituta zakonodatelstva i pravovoi informatsii Respubliki Kazakhstan. 2021. №2(65) 61-74. Rezhim dostupa: <https://vestnik.zqai.kz/index.php/vestnik/issue/view/4/44> (data obrashcheniya: 16.01.2025).

17. Kurmangali M.Sh. Mezhdunarodno-pravovye ramki regulirovaniya iskusstvennogo intellekta: vyzovy i perspektivy // Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii «Iskusstvennyi intellekt i bolshiye dannye (BIG DATA) v sudebnoi i pravoohranitelnoi sisteme: realii i trebovaniye vremeni». Kosshy: «Kazakstan Respublikasynyn Bas prokuraturasy zhanyndagy Kuryk korgau organdary akademiya». 2023. S.67-75. Rezhim dostupa: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37118334 (data obrashcheniya: 17.01.2025).

18. Kirilyuk O. Mezhdunarodno-pravovoi analiz proekta Zakona Respubliki Kazakhstan «O vnesenii izmeneniy i dopolneniy v nekotorye zakonodatelnye akty Respubliki Kazakhstan po voprosam regulirovaniya cifrovyyh tehnologiy». Kirilyuk.pdf. Rezhim dostupa: https://www.soros.kz/wp-content/uploads/2020/07/kz_digital-technologies-amendments-analysis.

(data obrashcheniya: 16.01.2025).

19. Wharton K.C. South Korea's new AI law: What it means for organizations and how to prepare. Available from: <https://www.onetrust.com/blog/south-koreas-new-ai-law-what-it-means-for-organizations-and-how-to-prepare/#:~:text=On%20January%2021%2C%202025%2C%20South,toward%20establishing%20robust%20AI%20governance> (date of reference: 26.02.2025).

20. Nilson N. Iskusstvennyi intellekt: metody poiska resheniy: Per. s angl. V.L. Stefanyuka; pod red. S.V. Fomina. M.: Mir, 1973. 272 s.

21. Vassilyev A.A., Shpopper D., Mataeva M.H. Termin «iskusstvennyi intellekt» v rossiyskom prave: doktrinalnyi analiz. Yurislingvistika, 2018. №7-8. Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/n/termin-iskusstvennyy-intellekt-v-rossiyskom-prave-doktrinalnyy-analiz> (data obrashcheniya: 16.01.2025).

22. Iosseliani A.D. «Iskusstvennyi intellekt» VS Chelovecheskiy razum // Manuscript. 2019. T.12. S. 102-106.

23. Averkin A.N., Gaaze-Rapoport M.G., Pospelov D.A. Tolkovyi slovar po iskusstvennomu intellektu. M.: Radio i svyaz, 1992. 256 s.

24. Minbaleev A.V. Ponyatie «iskusstvennyi intellekt» v prave // Vestnik Udmurtskogo universiteta. 2022; T. 32. vyp. 6. 1094-1099.

25. Shchitova A.A. Definition of Artificial Intelligence for Legal Regulation // Advances in Economics, Business and Management Research. 2nd International Scientific and Practical Conference on Digital Economy (ISCDE 2020). Volume 156. P. 616-620. DOI: 10.2991/aebmr.k.201205.104. Available from: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/iscde-20/125947856> (date of reference: 26.02.2025).

Авторлар туралы мәліметтер:

Жалтырбаева Рауан Серікбайқызы - хат-хабарларға арналған автор, заң ғылымдарының магистрі, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, Ө.Молдағұлова даңғылы, 34, 030000, Ақтөбе, Қазақстан.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1394-0863>;

e-mail: rauка8@mail.ru.

Джангабулова Арайлым Қуанышбековна - заң ғылымдарының кандидаты, Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің құқықтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, 32 шағын аудан, 130000, Ақтау, Қазақстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4150-5393>;

Scopus Author ID: 57194416376;

e-mail: arailym2205@gmail.com.

Тілембаева Жанна Орынбасарқызы - заң ғылымдарының кандидаты, Астана медицина университетінің медициналық құқық және этика кафедрасының профессоры, Бейбітшілік көшесі, 49а, 010000, Астана, Қазақстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4088-1087>;

e-mail: zhanna.ot@mail.ru.

Алғыс. Авторлар сарапшылық пікірі мен сындарлы көзқарасы үшін рецензенттерге алғыс білдіреді.

Дәйексөз келтіру үшін. Жалтырбаева Р.С., Джангабулова А.Қ., Тілембаева Ж.О. Жасанды интеллект ұғымының құқықтық дефинициясы: теориялық негіздер мен заңнамалық тұжырымдар // Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институтының Жаршысы. Ғылыми-құқықтық журнал. 2025;80(4): DOI – https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_35.

Авторлардың қосқан үлесі:

Жалтырбаева Р.С. - талқылау мен нәтижелерді жинақтау, мақаланы жүйеге жүктеуге жауапты.

Джангабулова А.Қ. - кіріспе мен қорытынды дайындау, қажетті ақпаратты талдау.

Тілембаева Ж.О. - кіріспе мен қорытынды дайындау және қайнар көздерді талдауға жауапты.

Мүдделер қақтығысы туралы ақпарат. Авторлар мүдделер қақтығысының жоқтығын туралы мәлімдейді.

Қаржыландыру көзі. Авторлар зерттеу жүргізу кезінде қаржыландырудың жоқтығын туралы мәлімдейді.

Мақала редакцияға келіп түсті: 29.01.2025; рецензиялаудан келіп түсті: 04.04.2025; басып шығаруға қабылданды: 23.12.2025.

Авторлар қолжазбаның соңғы нұсқасын оқып, мақұлдады.

Сведения об авторах:

Жалтырбаева Рауан Серікбайқызы - автор для корреспонденции, магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры юриспруденции Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова, проспект А.Молдагуловой, 34, 030000, Актобе, Казахстан.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1394-0863>;

e-mail: rauqa8@mail.ru.

Джангабулова Арайлым Куанышбековна - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор кафедры правоведения Каспийского университета технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, микрорайон 32, 130000, Актау, Казахстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4150-5393>;

Scopus Author ID: 57194416376;

e-mail: arailym2205@gmail.com.

Тлембаева Жанна Урумбасаровна - кандидат юридических наук, профессор кафедры медицинского права и этики Медицинского университета Астана, улица Бейбітшілік, 49а, 010000, Астана, Казахстан.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4088-1087>;

e-mail: zhanna.ot@mail.ru.

Благодарности. Авторы выражают благодарность рецензентам за экспертное мнение и конструктивный подход.

Для цитирования. Жалтырбаева Р.С., Джангабулова А.К., Тлембаева Ж.У. Правовое определение понятия искусственный интеллект: теоретические основы и законодательные концепции // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. Научно-правовой журнал. 2025;80(4): DOI – https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_35.

Вклад авторов:

При подготовке статьи авторы совместно провели исследование, все мнения и выводы были учтены на равных основаниях.

Жалтырбаева Р.С. - осуществляла обобщение результатов и обсуждение, отвечала за размещение статьи в системе.

Джангабулова А.К. - занималась подготовкой введения и заключения, а также анализом необходимой информации.

Тлембаева Ж.У. - отвечала за подготовку введения, заключения и анализ источников.

Информация о конфликте интересов. Авторы заявляют об отсутствии конфликта интересов.

Источник финансирования. Авторы заявляют об отсутствии финансирования при проведении исследования.

Статья поступила в редакцию 29.01.2025; поступила после рецензирования 04.04.2025; принята в печать: 23.12.2025.

Авторы прочитали и одобрили окончательный вариант рукописи.

Information about authors:

Zhaltyrbayeva Rauan Serikbaykyzy - corresponding author for, master of Jurisprudence, Senior lecturer of the Department of Jurisprudence, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, 34, A. Moldagulova Avenue, 030000, Aktobe, Kazakhstan.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1394-0863>;

e-mail: rauka8@mail.ru.

Jangabulova Arailym Kuanyshbekovna - candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Jurisprudence Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, 32 microdistrict, 130000, Aktau, Kazakhstan.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4150-5393>;

Scopus Author ID: 57194416376;

e-mail: arailym2205@gmail.com.

Tlembayeva Zhanna Urumbassarovna - candidate of Legal Sciences, Professor of the Department of Medical Law and Ethics of the Astana Medical University, 49a, Beybitshilik street, 010000, Astana, Kazakhstan.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4088-1087>;

e-mail: zhanna.ot@mail.ru.

Acknowledgements. The authors would like to express their gratitude to the reviewers for their expert opinions and constructive feedback.

For citation: Zhaltyrbayeva R.S., Jangabulova A.K., Tlembayeva Zh.U. Legal definition of the concept of artificial intelligence: theoretical foundations and legislative concepts // Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan. Scientific and legal journal. 2025;80(4): DOI – https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_35.

Contribution of the authors:

The authors collaboratively conducted the research during the preparation of the article, and all opinions and conclusions were equally considered.

Zhaltyrbayeva R.S. - was responsible for the discussion and synthesis of results, uploading the article to the system, and served as the corresponding author.

Jangabulova A.K. - prepared the introduction and conclusion sections and conducted the necessary information analysis.

Tlembayeva Zh.U. - was responsible for preparing the introduction and conclusion, as well as analyzing the sources.

Conflict of interest statement. The authors declares that there is no conflict of interest.

Funding. The authors received no specific funding for this work.

Received 29.01.2025; revised 04.04.2025; accepted for publication 23.12.2025.

The authors has read and approved the final manuscript.